

СЪДЪРЖАНИЕ

Ч А С Т П Ъ Р В А

ФЕНОМЕНЪТ *ВЛИЯНИЕ* НА ВРЪСТНИЦИТЕ

		15
1.	Защо родителите са по-важни от всякога	17
2.	Изкривена привързаност, разрушени инстинкти	34
3.	Къде сбъркахме?	57

Ч А С Т В Т О Р А

САБОТАЖ: КАК ВЛИЯНИЕТО НА ВРЪСТНИЦИТЕ ПОДКОПАВА РОДИТЕЛСТВОТО

		79
4.	Когато родителската власт ни се изплъзва	81
5.	Помощ или препятствие? Или когато привързаността работи срещу нас	98
6.	Контраволя: защо децата стават непокорни	119
7.	Културното изравняване	136

Ч А С Т Т Р Е Т А

ЗАСЕДНАЛИ В НЕЗРЯЛОСТ: КАК ВЛИЯНИЕТО НА ВРЪСТНИЦИТЕ СПЪВА ЗДРАВΟΣЛОВНОТО РАЗВИТИЕ

		147
8.	Опасното бягство от чувствата	149
9.	Заседнали в незрялост	167
10.	Проблемът с агресията	192
11.	Насилници и жертви	210
12.	Никога не е просто секс	232
13.	Непогатливи на обучение	248

Ч А С Т Ч Е Т В Ъ Р Т А

КАК ДА СТОИМ ДО ДЕЦАТА СИ (И КАК ДА СИ ГИ ВЪРНЕМ) 263

14.	Да си върнем децата	265
15.	Съхранете връзките, които дават сила	290
16.	Дисциплина, която не разединява	315

Ч А С Т П Е Т А

ПРЕДОТВРАТЯВАНЕ НА ВЛИЯНИЕТО НА ВРЪСТНИЦИТЕ 345

17.	Не ухажвайте съперника	347
18.	Новото село на привързаността	375

Ч А С Т Ш Е С Т А

ПОСЛЕПИС ЗА ДИГИТАЛНАТА ЕПОХА 391

19.	Дигиталната революция
и нейното изкривяване	393
20.	Въпрос на време	415
21.	След пандемията: ориентацията
към връстниците и кризата
на психичното здраве	436
	Благодарности	453
	Бележки	454

ФЕНОМЕНЪТ

Влияние на връстниците

ЗАЩО РОДИТЕЛИТЕ СА ПО-ВАЖНИ ОТ ВСЯКОГА

Дванадесетгодишният Джеръми седи презгърбен над клавиатурата, втренчил поглед в монитора. Осем вечерта е, а домашните за следващия ден хич не са готови, но многократните напомняния на баща му да си *свърши работата* влизат през едното ухо и излизат през другото. Джеръми виси в MSN Messenger и си разменя съобщения с приятели. Ключкарстват си кой кого харесва, изясняват си кой им е приятел и кой не е, спорят кой какво и на кого е казал днес в училище, обсъждат кой е по-секси.

— Остави ме на мира! — сопва се на баща си, който за пореден път влиза в стаята, за да му напомни да си напише домашните.

— Ако си вършеше работата, нямаше да ти досаждам! — стрелва обратно бащата, а гласът му потреперва от гняв и безсилие.

Вербалната битка ескалира, гласовете стават по-строги, а след няколко секунди Джеръми извиква:

— Нищо не разбираш! — и блъсва вратата.

Бащата е разстроен и ядосан на Джеръми, но най-вече на самия себе си. *Пак се изложих* – мисли си. – *Не знам как да говоря със сина си.*

Двамата със съпругата му се тревожат за Джеръми. Вече не само не контролират, но и сякаш дума не могат да кажат на някога отзивчивото си, кротко дете. Вниманието му е изцяло погълнато от общуването с приятелите. Този конфликтен сценарий се разиграва по няколко пъти седмично и нито детето, нито родителите му успяват да стигнат до различна мисъл или действие, за да излязат от задрънената улица. Възрастните се чувстват безсилни и безпомощни. Никога не са разчитали особено на наказанията, но сега все по-често им иде да *обърнат другия край*. Ала тогава синът им още повече се ожесточава.

Винаги ли е било толкова трудно? И така ли трябва да бъде? Възрастните поколение след поколение се оплакват, че на младите им липсва уважение и дисциплина, но днешните родители интуитивно чувстват, че нещо не е наред. Децата просто не са такива, каквито си спомняме, че сме били ние. Рядко разбират от дума, не се боят да загазят. Не изглеждат толкова невинни и наивни. Липсва им като че ли онази почуда, която да ги кара да изследват света с разширени от вълнение очи. Много от тях ни се струват нетипично сериозни, някак пренаситени, псевдозрели за възрастта си. Лесно се отегчават, когато не са заедно или нямат технологична играчка под ръка. Творческата самотна игра е останала в миналото.

– Като дете можех да играя до безкрай с глината, която копаех от една яма близо до къщата – спомня си 44-годишна майка. – Обожавах да я пипам, да правя формички или просто да я мачкам с ръце. А сега не мога да накарам шестгодишния си син да се заиграе сам, освен ако не е на компютър, *Нинтендо* или видеоигри.

Ние, изглежда, също сме се променили. Нашите майки и бащи бяха по-уверени, по-сигурни в себе си и за добро или лошо, имаха по-голямо влияние върху нас. Днес мнозина не усещат родителството като нещо естествено.

Съвременните родители обичаме децата си не по-малко от преди, но любовта ни невинаги достига до тях. Имаме също толкова много неща, на които да ги научим, но се чувстваме неспособни да ги предадем. Не съумяваме да напътстваме децата си, така че да осъществят потенциала си. Понякога се държат така, сякаш ги е отвлякла сирена, чиято песен самите ние не чуваме. Боим се, макар и смътно, че светът е станал по-опасно място, но се чувстваме безсилни да ги предпазим. Пропастта, която се разкрива между децата и възрастните, понякога изглежда непреодолима.

Борим се да отговорим на собствените си представи как трябва да изглежда родителската грижа. Когато не постигаме желаните резултати, прибегваме до молби, увещания, подкупи, награди, наказания. Чуваме се как говорим на децата си с тон, който звучи твърде сурово дори в собствените ни уши и чужд на вътрешната ни природа. Усещаме как в критични моменти охлаждаме – точно когато би било най-важно да проявим безусловна обич. Чувстваме се ранени и отхвърлени като родители. Обвиняваме себе си, че не се справяме; децата си, че не чуват; телевизията, че приковава цялото им внимание; училището, че не ги държи достатъчно строго. Когато безсилието ни стане непоносимо, посягаме към опростенчески, авторитарни формули, съзвучни с етоса на бързите решения и масовата днешна нагласа *Оправяй се сам*.

Самата роля на родителите за развитието и съзряването на младите човешки същества вече е поставена под въпрос. *Важни ли са родителите?* – питаше водеща статия в списа-

ние Nesweek през 1998 г. *Значението на родителската грижа се преувеличава* – твърдеше книга, получила голямо международно внимание същата година. – *Карат ви да вярвате, че имате по-голямо влияние върху характера на детето си, отколкото е в действителност.*¹

Въпросът за родителското влияние може би нямаше да е решаващ, ако нещата вървяха добре. Фактът, че децата не ни слушат или не приемат нашите ценности, навярно би бил приемлив сам по себе си, ако умееха да разчитат на себе си и да се самоуправляват, ако притежаваха повече уравновесеност и чувство за посока и смисъл в живота. А виждаме, че тези качества липсват у много деца и младежи.

У дома, в училище и в общността развиването на младите личности е останало без котва. Често им липсва самоконтрол; склонни са към отчуждение, употреба на наркотици, насилие или просто безцелност. По-трудно се поддават на обучение и контрол в сравнение с връстниците им само преди няколко десетилетия. Губят способността да се приспособяват, да се учат от негативния опит и да съзряват. Небивал брой деца и подрастващи вземат лекарства за депресия, тревожност и други диагнози. Кризата се проявява в зловещото разрастване на тормоза в училище. Макар и редки, убийствата на деца от деца са най-трагичната изява на тази епидемична, агресивна болест на съвременната младежка култура.

Ангажираните и отговорни родители се чувстват фрустрирани. Въпреки обичта и грижата децата изглеждат силно стресирани. Възрастните вече не са естествени наставници на младите, както винаги е било в човешкия род и все още е сред другите видове в обичайната им среда. Предишните поколения – родителите, бабите и дядовците на бейби бума – гледат неразбиращо. *Ние нямahme толкова наръчни-*

ци за гледане на деца – просто си ги гледахме – казват те, а в думите им се чете едновременно истина и заблуждение.

Във всичко това прозира и известна ирония, защото днес знаем повече от всякога за детското развитие и имаме достъп до много повече курсове и книги за вълнуващите ни проблеми в сравнение с предишните поколения.

ЛИПСВАЩИЯТ КОНТЕКСТ

Какво се е променило? Ако трябва да отговорим с една дума: контекстът. Независимо от всички добри намерения, умения и състрадание, родителството не е нещо, което можем да *правим* с всяко дете. За да бъде ефективно, е нужен контекст. Ако искаме грижите, успокояването, напътствията и насоките ни да имат успех, детето трябва да е възприемчиво към тях. Децата не ни делегират автоматично власт и авторитет само защото сме възрастни, защото ги обичаме, защото желаем най-доброто за тях или защото си мислим, че знаем кое е то. С този факт се сблъскват много доведени родители, приемни семейства, бабачки, детегледачи, възпитатели, учители. Естественият родителски авторитет се разрушава дори със собствените деца, когато се изгуби контекстът.

Щом родителските умения и дори обичта към детето не стигат, какво друго ни е нужно? Има една особена, незаменима връзка, формираща здравата основа на родителството. Психолозите и другите специалисти по човешко развитие я наричат **привързаност**. За да позволи детето на един възрастен да се грижи като родител за него, то трябва да изпитва активна привързаност, да желае контакт и близост с него. В началото на живота този подтик се изразява физически: бебето е буквално свързано с родителя си и иска да бъде

постоянно гушнато от него. Ако всичко се развива по план, привързаността еволюира в емоционална близост и накрая – в усещане за психологична интимност. Децата, които не чувстват такава връзка с отговарящите за тях възрастни, често трудно се поддават на родителска грижа и дори обучение. Само привързаността може да даде правилен контекст за отглеждането на едно дете.

Тайната на родителството не е в това какво *прави* родителят, а в това *кой е* родителят за детето. Когато то търси контакт и близост с нас, ние добиваме силата да бъдем грижовници, утешители, водачи, примери, учители, съветници. Когато е привързано към нас, ние сме пристанът, от който поема в широкия свят и в който се връща, когато търси прибежище; неговият извор на вдъхновение. Всички родителски умения на света не могат да компенсират липсата на привързаност. И цялата любов във Вселената няма да достигне до детето, ако я няма емоционалната пълна връв в дълбоката привързаност.

Привързаността на детето към родителя трябва да устои най-малко дотогава, докогато то се нуждае от родителска грижа. А това става все по-трудно в днешния свят. Родителите не са се променили; не са станали по-малко компетентни или ангажирани. Фундаменталната природа на децата също не се е променила: не са станали нито по-малко зависими, нито по-устойчиви. Променила се е обаче културата, в която отглеждаме децата си. Привързаността към родителите вече не се ползва с нужната подкрепа от културата и обществото. Дори силната отначало връзка между родител и дете се подкопава от света, който вече не цени и не крепи привързаността помежду им. Децата все повече формират групи, конкуриращи се връзки, а резултатът е постоянно отслабващ контекст на родителството. Не става въпрос за лип-

са на обич или родителски умения, а за ерозия на контекста на привързаност, който прави грижата ни неефективна.

КУЛТУРА НА ВРЪСТНИЦИТЕ

Основната и най-опасна конкурентна връзка, която подкопава авторитета и обичта на родителите, е засилената връзка на децата с връстниците им. Тезата на нашата книга е, че проблемът, който наблюдаваме у децата и подрастващите, се корени в загубата на ориентация към грижовните възрастни в живота им. Тук не визираме поредната медицинско-психологическа диагноза – последното, което е нужно на обърканите родители – а нарушение в естествения ход на нещата. За първи път в историята младите хора търсят насоки, пример и напътствия не от майките, бащите, учителите си и други отговорни възрастни, а от хора, които природата не е предвидила да изпълняват родителска функция: собствените им връстници. Децата не откликват, не учат и не съзряват, защото вече не възприемат сигнали от възрастните. Вместо това се *възпитават* от незрели личности, които по никой начин не могат да помогнат за съзряването им. Отглеждат се помежду си.

Най-точният термин за това явление изглежда *ориентация към връстниците*. Именно тя заглушава родителските ни инстинкти, подкопава естествения ни авторитет и дава превес на разума пред сърцето, карайки ни да следваме всевъзможни наръчници, съвети от *специалисти* и обърканите очаквания на обществото.

Какво представлява ориентацията към връстниците?

Ориентацията – стремежът да сме наясно с местоположението си и да познаваме заобикалящата ни среда – е фундаментален човешки инстинкт и необходимост. Дезориента-

цията, от друга страна, е едно от най-непоносимите психологични състояния. Привързаността и ориентацията са неразривно преплетени. Хората и другите същества се ориентират, търсейки сигнали от индивидите, към които са привързани.

Деца, подобно на малките на всички топлокръвни, притежават вроден инстинкт за ориентация и необходимост да получават насоки от някого. Както магнитът автоматично се обръща към Северния полюс, така и децата изпитват изначална необходимост да се обръщат към източник на авторитет, контакт и топлина. Те не понасят липсата на такава фигура в живота си; без нея изпадат в дезориентация. Или както често казвам: не могат да живеят в състояние на *ориентационен вакуум**. Природата е предвидила полюс, спрямо който да се ориентира детето, и това е родителят – или всеки друг възрастен, който го замества, и така е при всички животни, полагащи грижи за потомството си.

Инстинктът за ориентация у хората много напомня на импринтинга при патета. Щом се излюпи от яйцето, птичето веднага *запечатва* майка си; започва да я следва навсякъде, да копира поведението и да се води по указанията ѝ, докато не стане зряло и самостоятелно. Или поне това би бил предпочитаният вариант от природата, разбира се. Ако майката не е наблизо, патето ще започне да следва най-близкия подвижен обект, бил той човек, куче или механична играчка. Излишно е да казваме, че нито човекът, нито кучето и играчката са подходящ пример за правилното израстване на едно пате. По същия начин в отсъствието на надежден възрастен човешкото дете се ориентира към когото може.

* Тук и навсякъде първото лице в единствено число се отнася до Гордън Ньюфелд, освен ако изрично е посочено друго. – Бел. авт.

Социалните, икономическите и културните тенденции през последните пет-шест десетилетия изместиха родителя от позицията му на ориентир и ключов влияещ фактор върху детето. В така раззиналата се празнота се наместиха връстниците. Последниците са печални.

Както ще видим, децата не могат да се ориентират едновременно към възрастни и други деца. Никой не може да следва два набора от противоречиви наставления. Усети ли противоречие, мозъкът на детето автоматично избира между ценностите на родителите и на връстниците си, между напътствията на възрастните и на другите деца, между родителската и приятелската култура.

Значи ли това, че децата не бива да имат приятели на своята възраст и да формират връзки с другите деца? Тъкмо напротив; би било естествено и здравословно. Но в култура, ориентирана към възрастните, в която водещи са принципите и ценностите на зрелите поколения, децата се привързват помежду си, без да губят посоката и да отхвърлят напътствията на родителите си. В нашето общество вече не е така. Връзката с връстниците е изместила тази с родителите като водещ ориентир. Неестественото не е контактът с другите деца, а доминиращото им влияние върху развитието.

НОРМАЛНО НЕ ОЗНАЧАВА ЕСТЕСТВЕНО И ПОЛЕЗНО

Ориентацията към връстниците в наши дни е толкова разпространена, че се е превърнала в норма. Много психолози, образователни специалисти и обществото като цяло я възприема като нещо естествено и дори не я разпознава като особено явление. Приема се за даденост. Само че *нормално* (отговарящо на обичайното) не означава непременно *естествено* и

полезно. Ориентацията към връстниците в никой случай не може да се нарече нито *здравословна*, нито *естествена*.

Тази контрареволюция срещу естествения порядък възтържествува съвсем наскоро в развитите индустриални страни по причини, на които ще се спрем по-подробно в Глава 3. Тя все още е чужда на традиционните коренни общества и дори в много райони в западния свят встрани от *глобализираните* градски центрове. В цялата човешка еволюция до към Втората световна война нормата е била ориентацията към възрастните. Но ето че напоследък ние, зрелите индивиди – родители и учители, неусетно изгубихме влиянието.

Ориентацията към връстниците се маскира като нещо естествено и остава незабелязана заради заглушената интуиция и собствената ни, макар неволна ориентация към връстниците. Заслепени от нея, следвоенните поколения в Англия, Северна Америка и много други части на индустриалния свят просто не виждат проблема в цялата му сериозност.

До неотдавна културата се предаваше вертикално: от поколение на поколение. *Хилядолетия наред* – пише Джоузеф Кембъл – *младите са били възпитавани и възрастните са помъдрявали** чрез изучаването, преживяването и разбирането на традиционните културни форми. Възрастните винаги са играли ключова роля в предаването на културата от собствените си родители към децата си. Културата, в която живеят нашите деца обаче, е повече тази на връстниците им, отколкото на родителите им. Те генерират своя собствена култура, силно отличаваща се от родителската, а в някои отношения и твърде отчуждена. Вместо вертикално тя вече се предава хоризонтално в рамките на младото поколение.

* Кембъл, Дж. *Героят с хиляди лица*. Прев. М. Иванова. Елементи, 2017. – Бел. прев.

Обичаите, музиката, облеклото, празниците и историите заемат централно място във всяка култура. Музиката, която слушат децата, няма почти нищо общо с онази, която са слушали бабите и дядовците им. Външността им се диктува повече от външността на приятелите, отколкото от културното наследство на родителите. Празненствата по случай рождените дни и етапите на съзряване се влияят от това, което правят околните, а не от обичаите в семейството. Ако всичко това ни изглежда нормално, то е заради собствена ни ориентация към връстниците.

Съществуването на младежка култура, отделена и ясно отличаваща се от тази на възрастните, датира от едва 50-ина години. Но макар това да е сравнително малък отрязък в историята на човечеството, за живота на индивида е цяла епоха. Повечето ни читатели се израснали в общество, в което културата се предава хоризонтално, а не вертикално. С всяко следващо поколение този процес, който потенциално разяжда цивилизованото общество, набира все повече сили и скорост. Струва ми се, че дори в рамките на 22-те години разлика между първото и петото ми дете родителите още повече са изгубили почва под краката си.

Според голямо международно изследване под ръководството на британския детски психиатър сър Майкъл Рутер и криминолога Дейвид Смит детската култура възниква след Втората световна война и представлява един от най-драматичните и застрашителни социални феномени на XX в.² Проучването, в което участват водещи учени от 16 държави, свързва ескалацията на противообществените прояви с разпада на вертикално предаваната култура. Възходът на отграничена, отличаваща се *детска култура* е съпроводен от увеличение на детската престъпност, насилие и тормоз.

Общите културни тенденции са съпътствани от аналогични модели в индивидуалното развитие на децата. Кои и какви искаме да бъдем, се определя от ориентацията ни, от хората, които смятаме за пример, от личностите, с които се идентифицираме. Съвременната психологична литература подчертава ролята на връстниците в изграждането на усещането за собствената самоличност на детето.³ Помогнени да дефинират себе си, много деца дори не споменават родителите си, а само ценностите и очакванията на групата от връстници, към която чувстват принадлежност. Налице е значима и системна промяна. При твърде много деца връстниците са изместили родителите като решаващ фактор в изграждането на ядрото на личността им.

Допреди няколко поколения всичко сочеше, че най-важната роля се пада на родителите. Карл Юнг пише, че най-дълбок белег остава не това, което се случва във връзката между родител и детето, а онова, което липсва в нея. Или иначе казано: *когато би трябвало да се случи нещо благотворно, а не се случва нищо*, по думите на големия детски психиатър от Великобритания Д. У. Уиникот. Стръскаща мисъл. Още по-стряскащо е, че ако връстниците са изместили възрастните от водещото място, недоумъците във връзката с тях ще имат още по-силен ефект: липса на безусловна обич и приемане, на желание за грижа, на способност да пренебрегнеш себе си заради другия и готовност да се жертваш в името на неговото израстване и развитие. Когато сравняваме отношенията между връстници с тези между деца и родители с оглед липсващото, вторите изглеждат като светци. И последиците са пагубни за много деца.

Успоредно със засилването на ориентацията към връстниците се отчита и драстично нарастване на броя на самоубийствата при децата: 4 пъти за последните 50 години в

диапазона от 10 до 14-годишна възраст в Северна Америка. В тази група те се увеличават най-бързо – със 120% само за периода от 1980 до 1992 г. В центровете на големите градове, където връстниците най-безапелационно изместват родителите, самоубийствата са нараснали още повече.⁴

Причините са твърде показателни. И аз, като много изследователи на човешкото развитие, винаги съм смятал, че най-значимият фактор е отблъскването от родителите. Вече не е така. Известно време работих с младежи с проблемно поведение. Една от задачите ми беше да изследвам психологичната динамика у деца и подрастващи, предприели успешен или неуспешен опит за самоубийство. За мой шок и изненада, водещо се оказва отношението от връстниците. Моите наблюдения, за съжаление, бяха потвърдени от многобройните доклади за деца, тласнати към самоубийство заради отхвърляне и тормоз от страна на връстници. Колкото по-значима роля играят връстниците, толкова повече децата страдат от безчувственото отношение, проблемното вписване в групата, чувството за отблъскване или реалния остракизъм.

Никое общество и култура не е имунизирано срещу това явление. В Япония традиционните ценности, предавани от възрастните, са станали жертва на западното влияние и разрастването на младежката култура. Страната, в която доскоро практически нямаше непълнолетни нарушители и проблеми в училище, сега преживява най-нежеланите резултати на ориентацията към връстниците, включително престъпления, детски самоубийства и отпадане от училище. Неотдавна сп. Harper's публикува серия от предсмъртни писма на японски деца, отнели живота си. Повечето споделят, че са взели решение да сложат край заради непоносимия тормоз от страна на връстниците си.⁵

Последиците от ориентацията към връстниците са най-очевидни у тийнейджърите, като ранните признаци се забелязват още във II – III клас. Ала корените стигат допреди детската градина. И те трябва да се знаят от всички родители, особено тези с малки деца, които биха искали да избегнат проблема или да го решат още при първите прояви.

З О В З А С Ъ Б У Ж Д А Н Е

Първото предупреждение дойде още преди 40 години*. Учебниците, които ползвах като преподавател по психология на развитието и отношенията между родители и деца, споменаваха изследванията на американски учен от началото на 60-те години на XX в., сигнализиращи, че връстниците изместват родителите като основен източник на напътствия за поведението и ценностите. В проучване, обхващащо 7000 души, д-р Джеймс Коулман открива, че отношенията с приятелите доминират над тези с родителите и изразява тревога, че в американското общество е настъпила фундаментална промяна.⁶

Колегите му обаче остават скептични и напомнят, че той говори за Чикаго, не за цяла Северна Америка. Оптимистично смятат, че заключенията му вероятно се дължат на сътресението след Втората световна война и всичко ще се оправи, когато животът отново потече в нормалното си русло. Идеята, че връстниците се превръщат във водещо влияние върху децата, според тях идва от нетипични, маргинални случаи. Така критиците зачеркват предупреждението на Джеймс Коулман като всяващо излишна паника.

* Първото издание на книгата е от 2004 г. – Бел. прев.

Аз също бях заровил глава в пясъка, докато собствените ми деца не ме изтръгнаха от отрицанието. Не очаквах да ги изгубя в съревнование с връстниците им. За ужас обаче, забелязах, че с навлизането в пубертета и двете ми по-големи дъщери започнаха да гравитират около приятелките си, да следват техния пример, да подражават на езика им, да възприемат ценностите им. Ставаше все по-трудно да ги връщам в релси. Всичките ми опити да наложя своите желания и очаквания само влошаваха нещата. Сякаш влиянието, което двамата с майка им бяхме приели за даденост, изведнъж се бе изпарило.

Едно е да споделяме децата си, съвсем друго – да бъдем изместени. Смятах, че сме застраховани: момичетата ни не проявяваха интерес към банди и противообществени прояви; бяха израснали в условия на относителна стабилност и сред близки роднини, които ги обичаха; живееха в солидна, семейно ориентирана общност; детството им не беше разтърсено от световна война. Предупрежденията на Коулман като че ли не се отнасяха до моето семейство. Ала когато започнах да реда пъзела, установих, че случващото се с децата ми е по-скоро типично, отколкото изключение.

– Но какво да правим? – питат много родители. – Нали децата ни трябва да станат самостоятелни?!

Категорично да: но след като сме свършили работата си, за да могат да бъдат наистина такива. Стремежът да отговорят на незрелите очаквания на връстниците си не помага за израстването на независими, уважаващи себе си възрастни. Ориентацията към връстниците отслабва естествените линии на привързаност и отговорност, което осуетява здравето развитие.

Децата може и да знаят какво искат, но би било опасно да приемем, че знаят от какво имат нужда. За ориентираното

към връстници гете изглежда повече от естествено да предпочита общуването с приятели пред семейството, да прекарва колкото може повече време с тях, да прилича колкото може повече на тях. Но детето не знае *най-добре*. Ако се водам от неговите предпочитания, може да останем извън играта много преди да сме свършили работата си. За да се грижим истински за децата си, трябва да си ги върнем и да поемем отговорността за нуждата им от привързаност.

Екстремните прояви на ориентация към връстниците привличат вниманието на медиите: насилие, убийства, самоубийства. Но макар да сме потресени от ужаса, обикновено ни се струва, че не ни засяга пряко. Тези трагични случаи обаче са показателни за разрастващия се феномен, който отдавна не се ограничава с бетонните джунгли и културния хаос на големите урбанистични центрове като Чикаго, Нью Йорк, Торонто и Лос Анджелис. Той вече се е разпрострял и в малките квартали със семейните общности, домовете на средната класа и добрите училища.

В тази книга няма да говорим за нещата, които се случват *някъде там*, а за онова, което става в собствения ни заден двор.

За нас, авторите, пробуждането дойде с нарастващата ориентация към връстниците на собствените ни деца. Надяваме се следващите страници да събудят много повече родители и обществото като цяло.

ДОБРАТА НОВИНА

Не можем да преобърнем обществените, културните и икономическите процеси, но можем да направим много в своите домове и класни стаи, за да не бъдем преждевременно изместени. Тъй като културата вече не води децата в правилната

посока – към истинска независимост и зрялост – родителите и другите възрастни са по-важни от всякога.

Единственото, което може да помогне, е да върнем естествениите основи на отношенията родител – дете (и изобщо възрастен – дете). Връзката между тях се намира в сърцето на днешните ни трудности, но и на техните решения. Възрастните, които изхождат от здрава връзка с детето, действат интуитивно, с разбиране и емпатия, без да се налага да прибегват до техники и наръчници. Ако знаем *как да бъдем* с децата си и *кои да бъдем* за тях, много по-рядко ще ни трябват съвети какво да правим. С възстановяването на здравите отношения практичните подходи се раждат спонтанно от собствения ни опит.

Добрата новина е, че природата е на наша страна. Децата искат да ни принадлежат дори да не се чувстват така, а думите и постъпките им да говорят обратното. Способни сме да си върнем ролята на обгрижващи възрастни и наставници. В Четвърта част на книгата ще намерите подробни напътствия как да държите децата близо до себе си, докато съзреят, и как да възстановите отслабената или изгубена връзка с тях.

Винаги има какво да се направи. Въпреки че никой подход не дава гаранция за успех при всякакви обстоятелства, когато родителите осъзнаят какъде трябва да насочат усилията си, провалите стават значително по-редки. Разбира се, както винаги, лечението зависи от диагнозата. Първо трябва да разберем какво липсва и как нещата са стигнали дотук.